

UPPSALA UNIVERSITET

Institutionen för nordiska språk

C-uppsats

Svenska språket/Nordiska språk C Ht 2010

Jannicke Johansson

mail@jannicke.se

Det enda könet

Föreställningar om kropp, kön och sexualitet i *Om sättet att tillhoppa gå*

Handledare: Ulla Stroh-Wollin

Institutionen för nordiska språk

Sammandrag

Om sättet att tillhopa gå av Carl von Linné analyseras i denna uppsats med syftet att finna föreställningar om kropp, kön och sexualitet i texten. Resultatet bidrar sedan till en diskussion om på vilket sätt de framkomna föreställningarna medverkar till att främja sociala strukturer och maktförhållanden i samhället.

Som teoretisk referensram antas ett kritiskt diskursanalytiskt perspektiv och en socialkonstruktivistisk hållning. Två grundläggande utgångspunkter i denna språk- och verklighetssyn är att det råder ett orubbligt samband mellan språk och samhälle och att människan konstruerar verklighet med hjälp av språket.

Vid upprepad närläsning av texten har fem olika mönster, eller idévärldar, identifierats som dominanta: föreställningen om könsorganen som agerande subjekt, uppfattningen om att fortplantningen är sanktionerad av Gud, idéströmningar från antiken rörande bland annat kroppssyn, bilden av kvinnan som passiv och känslöstyrd och bilden av mannen som aktiv och handlingsinriktad.

Flera av de framkomna föreställningarna går att finna i olika samtida texter, men även i ett större, samhälleligt, sammanhang.

Innehåll

Sammandrag	2
1 Inledning	5
1.1 Syfte	5
1.2 Tidigare forskning	6
1.3 Disposition	7
2 Texten	7
3 Metod och teori	9
3.1 Metodredogörelse	9
3.2 Metod- och resultatkritik	10
3.3 Kritisk diskursanalys	11
3.4 Begreppet diskurs	12
4 Liv och samliv på 1700-talet	12
5 Textens idévärldar	14
5.1 Den resande gästen och dess gåva	14
5.2 Nyttan med den kristna fortplantningen	16
5.3 Det antika könet och dess motsatser	18
5.4 Kvinnan – från sexuell skönhet till oattraktiv käring	21
5.5 Mannen – uniform driftighet och utgångspunkt	22
6 Diskussion	24
6.1 Textens idévärldar och dess konsekvenser	25
6.2 Resultat, reliabilitet och vidareutveckling	27
Litteratur	29

1 Inledning

Sex är ett fältslag. I sin sexualföreläsning *Om sättet att tillhoppa gå* använder Carl von Linné det franska ordet *bataille* som metafor för samlaget. Det är en metafor som för tankarna till något brutalt, blodigt och strategiskt planlagt – vilket i alla avseenden är motsatsen till de åsikter jag uppmärksammat om Carl von Linnés text. I stället applåderar åtskilliga dess nöjsamma framtoning och – tidsandan till trots – fria sexualsyn. Efter en första läsning inser jag att sådana uppfattningar bara är den kosmetiska ytan; ett ytskikt som betraktas i förhållande till tidens förmodade sexuella rigiditet och de sexualvetenskapliga dokumentationer från seklet efter där ämnet i stället avhandlas kliniskt. Under textens yta noteras föreställningar om människans sexualitet som kan härröras så långt tillbaka i tiden som antiken. Detta gör mig nyfiken på vad texten i fråga mer bär på för uppfattningar om mänsklig sexualitet och var dessa idéer eventuellt härstammar från.

Den mänskliga sexualiteten, synen på man och kvinna och deras intima förhållanden, uppstår delvis genom språket; människor benämner, utbyter kunskap och fastställer normer med hjälp av språket. Språk och samhälle lever således i en ömsesidig relation: språket speglar det samhälle det uppstår i, och parallellt är språkbruket en byggsten i samhällets konstruktioner. Språket i en text av sexualvetenskaplig art är inget undantag. Tvärtom spelar dess vetenskapliga natur en stor roll; kunskap om kropp och sinne har traderats av medicinskt kunniga som doktriner, ofta i en strikt hierarkiskt didaktisk form, där ifrågasättande eller nytänkande inte efterfrågas. Språkets makt i människors händer är av stor betydelse och i denna uppsats vill jag närma mig denna betydelse då jag anser att den ofta försvinner i bruset av vad som anses vara betydelsefullt.

1.1 Syfte

I uppsatsen avser jag att blottlägga ideologiska strömningar i Carl von Linnés *Om sättet att tillhoppa gå*. Hellspong (2001:131) definierar en ideologi som ”en helhet av mer eller mindre tydliga föreställningar och värderingar som präglar hur vi ser på människan, samhället och världen”. Denna definition är analysens utgångspunkt och jag är specifikt inriktad på att urskilja föreställningar om människans sexualitet, kroppen och vad som fram-

ställs som kvinnligt respektive manligt i texten. Uppfattningarna härleds, om möjligt, till dess förmodade ursprungskälla. Efter identifikation av de mest framträdande föreställningarna följer en diskussion om hur idéströmningarna bidrar till att forma, främja och upprätthålla sociala strukturer och maktförhållanden i samhället i ett diakront perspektiv.

Analys och diskussion sker utifrån en teoretisk referensram där kritisk diskursanalys och en konstruktivistisk språksyn är grundvalar. Mer om detta i kapitel 3.

1.2 Tidigare forskning

Det finns ett antal böcker och uppsatser som fokuserar på Linnés språk och stil.¹ Eftersom denna uppsats behandlar den specifika texten *Om sättet att tillhopa gå* ur ett kritiskt diskursanalytiskt perspektiv och inte Linnés texter ur ett allmänt språkvetenskapligt perspektiv så kommer tidigare undersökningar om Linnés språkstil inte att behandlas här; i stället hänvisas till de texter som listas i fotnot 1.

Mera relevant för föreliggande studie är däremot en C-uppsats från 2006 i vilken Astrid Skoglund analyserar två sexualvetenskapliga texter från olika epoker med syftet att ”belysa språkliga och innehållsliga likheter och skillnader” (Skoglund 2006:60). De två texterna – varav den ena är *Om sättet att tillhopa gå* – undersöks enligt Ledins och Hellspongs modell för kritisk diskursanalys, där analysen sker på tre nivåer: textuellt, ideationellt och interpersonellt. Den ideationella nivån rör textens idéer och dess samspel; således är resultatet från detta avsnitt det mest relevanta.

Linnés *Om sättet att tillhopa gå* bygger på en lutheranskt kristen ideologi, som förkunnar att det är människans plikt att avla barn till världen och att sexualdriften är given av gud. [...] Vidare präglas texten av den för 1700-talet typiska utilismen – en nyttoideologi som betonar praktiska och ekonomiska aspekter av tillvaron. Linné framställer mannens och kvinnans kroppar som sinnrika anordningar, i vilka olika kroppsvätskor jäser och tas tillvara på ett ekonomiskt förträffligt sätt (Skoglund 2006:79).

¹ Se exempelvis Sahlgrens "Linné som predikant" och Belfrags "Parallellism och parallelliserande enumeration: En genetisk studie" i antologin *Linnés språk och stil* (1971); Fries' "Linné som dialektolog" i hyllningsskriften *Dialekter och folkminnen* (2000) och "Linnés resedagböcker. Språk, stil och innehåll i jämförelse med de tryckta reseskildringarnas" i *Svenska Linnésällskapets årsskrift* (1966); Hillmans *Svensk prosastil under 1700-talet: Dalin, Linné, gustaviansk talekonst* (1970).

Som synes framkommer att en lutheransk kristen ideologi och den så kallade utilismen präglar den analyserade texten. Utöver detta framhåller Skoglund att texten innehåller en övervägande positiv syn på sexualitet, bland annat på grund av att könsumgänget vid ett flertal tillfällen framställs som ett nöje mellan man och kvinna. Språket uppfattas som personligt och engagerande, och Linné använder bland annat humor och förtrolighet som strategi för att tona ner det laddade ämnet. Skoglund menar att Linné ”vänder sig till en ung, manlig och upplyst åhörarkrets som han omväxlande undervisar, uppfostrar och underhåller” (2006:74).

Skoglunds resultat kommer att beröras i samband med diskussionen i kapitel 6.

1.3 Disposition

Uppsatsen är fortsättningsvis disponerad som följer: I kapitel 2 introduceras materialet följt av ett metod- och teorikapitel, kapitel 3, där analysens tillvägagångssätt redovisas, den teoretiska referensramen presenteras samt begreppet diskurs preciseras. Kapitel 4 är vikt åt en orientering av livet på 1700-talet då textens kontext är av stor vikt vid en analys. Därefter följer själva analysen i kapitel 5, med en efterföljande diskussion i kapitel 6.

2 Texten

Om sättet att tillhopa gå är en bok som innehåller ett nytryck av den uttydda handskriften *Collegium Medicum af Archiatern och Riddaren Carl von Linné*², utgiven av bokförlaget Zindermans³. I bokens förord (s. 5–7) berättar handskriftens upptäckare och ägare, Nils Isberg, om dess historia och förmodade uppkomst: Skriften präntades ned på 1700-talet och består av kollegieanteckningar från Carl von Linnés föreläsningar i sexualkunskap vid

² Collegium medicum var en svensk läkarorganisation som grundades 1663 av bland annat drottning Kristinas så kallade livläkare; syftet var att borga för en god läkarstandard och att tillvarata läkarkårens intressen. Organisationen ersattes år 1813 av ämbetsverket Sundhetskollegium, som 1877 ombildades till Medicinalstyrelsen. Numer är organisationen känd som Socialstyrelsen (Nationalencyklopedin 2010a).

³ I uppsatsen används den fjärde upplagan som utkom 1979.

Uppsala akademi. Den är på omslagets främre insida märkt med namnet ”A. E. Hammarstrand” och ovanför daterad till ”Mariaestad den 1 aug. 1797”. Cirka 150 år senare hittas skriften av Isberg på en herrgård i Östergötland. Isberg spekulerar om att anteckningarna ursprungligen nedpräntats av Pehr Dubb, medicinstuderande i Uppsala mellan 1768 och 1778, och att dessa senare kopierats av den nyfikne Hammarstrand.

Carl-Otto von Sydow, numera avliden men tidigare redaktör för *Svenska Linnésällskapets årsskrift* samt förste bibliotekarie och chef för handskriftsavdelningen vid Uppsala universitetsbibliotek, har betygat dess autenticitet även om texten har ”en del terminologiska oformligheter” (s. 7).

Den analyserade texten, det vill säga handskriftens innehåll, består av drygt 28 000 tecken inklusive blanksteg fördelade på fjorton tematiskt organiserade och korta avsnitt eller kapitel. De två första delarna är rubricerade på latin – ”Collegium medicum” och ”De semine hominum” (’Om människans sädesvätska’ i Isbergs översättning), medan resterande rubriker och text är skriven på svenska, vissa anatomiska termer undantaget. Avsnitten behandlar till stor del olika aspekter av mänsklig sexualitet, exempelvis hur könsorganen är utformade, beskrivning av puberteten, samt skildringar av samlaget eller ”[o]m bägge könens umgängelse och dess delars tilhopasättande” (s. 33).

Kritiska synpunkter som kan påtalas angående materialet rör dess ursprungsform, det vill säga det talade ordets anpassning till skrift. Texten har dock föga gemensamt med de uppstyckade och karakteristiskt stolplika föreläsningsanteckningar jag påträffat och nedtecknat under mina studier, tvivelsutan är texten i fråga närmare skrift- än talspråk avseende stil- och formnivå. Det muntliga ursprunget visar sig bland annat då ämnet ofta frånskrids och utläggningar eller anekdoter som kan tillskrivas stundens infall förenas med den tematiskt uppbyggda texten i kapitlen. Tänkvärt är att nedteckningen inte sker av Linnés hand, utan av en åhörare som eventuellt frångår exakta ordalydelser och formuleringar. På grund av detta så betraktas skriften främst som ett tidsdokument i analysen (kapitel 5) där tendenser i språket undersöks i enlighet med syftet; den kommer därför att omnämnas som ”texten” utan referenser till Linnés person.

En annan synpunkt gäller dateringen. Enligt Isberg är texten troligtvis först nedtecknad någon gång mellan 1768 och 1778, vilket skulle placera den i slutet av Linnés levnadstid. Linnékännaren Broberg (1990–91:195, 227) drar dock slutsatsen att föreläsningarna ägt rum något av åren före 1741 eftersom Linné vid professorstillsättningen samma år

kritiserats av rivalen Johan Gottschalk Wallerius för de föreläsningar av sexuell art som Linné hållit på Riddarhuset – något som inte behagade drottning Ulrika Eleonora eller teologerna.

Den historiska bakgrundsteckning som återges i kapitel 4 utgår från Brobergs datering och således ligger fokus på 1700-talets första hälft snarare än den senare.

3 Metod och teori

Metoden som använts vid analys av texten framställs i avsnitt 3.1 och efterföljs av metod- och resultatkritik i avsnitt 3.2. Uppsatsens teoretiska referensram utgörs av kritisk diskursanalys och en socialkonstruktivistisk hållning som behandlas i avsnitt 3.3, och därefter förklaras begreppet diskurs under 3.4.

3.1 Metodredogörelse

Analysens genomförande och efterföljande diskussion har inspirerats av Hellspongs ideologikritiska analys (även kallad kritisk textanalys) som återfinns i boken *Metoder för brukstextanalys* (2001). Utgångspunkt i denna analys är att samhället ”präglas av konflikter mellan olika rörelser och åskådningssätt” (2001:132), vilket blir synligt när olika texter strider mot varandra på grund av deras ideologiska och sociala funktioner. Det kritiska består i att bli medveten om ”krafter och förhållanden som har en så vidsträckt och självklar närvaro att vi ofta inte märker dem” (2001:132). Det handlar sålunda inte om ett avståndstagande utan om att exponera textens ”undertext” eller, som Hellspong uttrycker det, ”rycka av den slöjan av intresselös objektivitet och visa dess sociala och ideologiska tendens” (2001:132).

I mitt fall sker detta genom att finna och identifiera de föreställningar och värderingar som finns i texten med hjälp av närläsning, det vill säga en analyserande läsning där mönster och teman blottläggs. För att finna dessa mönster har texten lästs flera gånger,

varefter partier, meningar och uttryck som överensstämmer med varandra markerats och kategoriserats tematiskt. De teman som presenteras i analyskapitlet är textens mest framträdande i enlighet med det primära syftet, det vill säga idéer och föreställningar om kropp, sexualitet och manligt respektive kvinnligt. För att belysa med ett exempel: I alla kapitel utom ett förekommer idéer som stämmer överens med antika föreställningar; dessa rör bland annat kroppsvätskor, synen på kvinnan som en ofullständig man och förhållandet mellan dikotomier som till exempel värme och kyla. Eftersom de härrör från samma idéströmning har de i analyskapitlet sammanställts i samma avsnitt, eller idévärld (i detta fall under punkt 5.1.3). Begreppet idévärld betecknar således en samling av idéer som liknar varandra eller hör samman på något vis och är i uppsatsen en vidareutveckling av begreppen mönster och tema.

3.2 Metod- och resultatkritik

En förutsättning vid läsningen är att det finns kunskaper som kan kopplas till de mönster som återfinns i texten.

Eftersom läsning alltid är en aktiv handling och aldrig bara ett aktivt mottagande av ett färdigt innehåll, så kommer förkunskaper och slutsatser att hela tiden spela en viktig roll (Hellspång 2001:38).

Läsningen blir således hermeneutiskt tolkande där de befintliga kunskaperna spelar en viktig roll. Enligt Kieffer (2010) menar filosoferna Gadamer⁴ och Ricœur⁵ att det vid text-

⁴ Hans-Georg Gadamer (1900–2002), tysk filosof och professor vid bland annat universitetet i Heidelberg vars mest betydelsefulla insats behandlar den historiska och litterära förståelsens problem. I hans *Wahrheit und Methode*, utgiven 1960, framhåller han att absolut objektivitet är varken möjlig eller önskvärd vid tolkning av kulturella företeelser; verket är en kritisk vidareutveckling av hermeneutiken. Gadamer menade att tolkaren alltid närmar sig tolkningsföremålet med en förförståelse, eller en förförståelsehorisont, och att det tolkade föremålet även det rymmer en liknande horisont. Tolkningen uppstår i en fusion mellan dessa två förförståelsehorisonter och förståelse kan endast uppnås om tolkaren konfronteras med en främmande horisont så att individens tradition och förförståelse utmanas. För att nå förståelse krävs även en växelverkan, eller dialog, mellan tolkare och tolkningsföremål; en fastställd metod och förutbestämda frågeställningar förverkar möjligheten till förståelse (Nordin 2010).

⁵ Paul Ricœur (1913–2005), fransk filosof och professor vars övergripande filosofiska projekt omfattar ”ett slags ’tolkningarnas konflikt’, där varje tolkningsperspektiv berättigas genom att dess anspråk begränsas”, vilket resulterar i att ingen kan påstås inneha total och absolut kunskap. Ricœurs arbete rörande viljans filosofi ledde in honom på Gadamers hermeneutiska tradition. Med tiden utvecklades Ricœur till en av de främsta samtida kännarna av texttolkningens problematik med verk som bland annat *Interpretation Theory* (1976) och *Du Texte à l'action* (1986) (Kristensson Ugglå 2010).

tolkning inte går att bortse från subjektiva traditioner eller den egna tolkningshorisonten så att den blir absolut objektiv, och att det alltid finns ett samspel mellan nu- och dåtid. Detta blir extra tydligt då jag beaktar skillnaden mellan Skoglund's resultat och mitt eget. Enligt Skoglund är kroppsvätskornas ekonomiska balansering ett uttryck för 1700-talets nytto-tänkande eller utilism (2006:79), medan jag kopplar det till kroppsliga uppfattningar som härstammar från antiken. Våra skilda uppfattningar bygger på vilken tolkningshorisont vi har, och således blir också resultatet divergerande, vilket jag återkommer till i kapitel 6.

3.3 Kritisk diskursanalys

Det diskursanalytiska forskningsfältet är långt ifrån homogent. En gemensam nämnare är dock en socialkonstruktivistisk verklighetsskådning vilket innebär att verkligheten är beroende av hur vi som människor uppfattar och tolkar våra egna och andra individers handlingar (Cromdal m.fl. 2009:14). Verkligheten är en produkt som vi människor skapar tillsammans i en social kontext. Inom den kritiska textanalysen uttrycks detta förhållande såsom att det råder en dialektisk relation mellan text och kontext, språk och samhälle; texter är ett resultat av sociala förhållanden och samtidigt ”bidrar [de] till att etablera, vidmakthålla och förändra de sociala förhållanden som de har sitt upphov i” (Hellspong & Ledin 1997:259).

Synen på verklighet resulterar i en misstro för vetenskapens förmåga att framställa objektiva beskrivningar av verkligheten och en relativistisk syn på kunskap. Människor tillskriver världen mening och skapar därmed olika versioner av verkligheten (Cromdal m.fl. 2009:14–16). En diskursforskarens roll är bland annat ”att förstå hur vissa versioner av verkligheten etableras som naturliga, trovärdiga, logiska eller helt enkelt sanna” (Cromdal m.fl. 2009:17), och detta åstadkoms med hjälp av språkligt förankrade diskursiva praktiker där språkanvändning likställs med handling. Den kritiska diskursanalysen (eller CDA – Critical Discourse Analysis) utgår från att språket upprättar och vidmakthåller rådande normer och värderingar i samhället, att ideologier produceras och konstrueras – ofta med inblandning av maktrelationer (Cromdal m.fl. 2009:19, 22). Den kritiska textanalysen syftar bland annat till att blotta en texts sociala och ideologiska funktion och undersöka

dess formande och upprätthållande av maktförhållanden och sociala strukturer i samhället (Hellspong 2001:132).

3.4 Begreppet diskurs

I uppsatsen används ordet diskurs som en beteckning för ett område där liknande egenskaper, idéer eller uppfattningar råder. Exempelvis avhandlas ”den manliga diskursen” i avsnitt 5.5 med innebörden att texten uppstått i en kontext där endast män har tillträde. I de mer övergripande diskurserna finns även mindre, mer avgränsade, diskurser: ”Helst knyter vi begreppet till vidsträckta aktivitetsfält och erfarenhetsvärldar, men det kan också ha en snävare innebörd. Liksom politiken har sina diskurser har vetenskapen, religionen och konsten sina, alla sammanflätade av mängder av mer speciella diskurser inom mindre och smalare verksamhetsområden” (Hellspong 2001:20–21).

Texten kan primärt sägas tillhöra en vetenskaplig diskurs då den skapats i ett vetenskapligt sammanhang och syfte, men i den vetenskapliga övergripande diskursen återfinns mindre diskurser som färgats av andra områden, exempelvis en religiös diskurs eller en antik diskurs.

4 Liv och samliv på 1700-talet

Livet på 1700-talet innebar vissa förändringar mot tidigare förhållningssätt och syn på världen, även om exempelvis de patriarkala strukturerna var fortsatt starkt rotade i samhället.

I de förvirrade efterdyningarna av Karl XII:s död år 1718, under den så kallade frihetstiden, ifrågasattes det kungliga enväldet och mycket av makten tillföll den svenska riksdagen där de fyra stånden regerade (Hedenborg 2009). Det handlade således inte om en ökad folklig makt utan om ett minskat kungligt inflytande. Perioden kan benämnas som

stormig på den politiska nivån med maktstrider mellan kung och adel, likväl som mellan de så kallade hattarna och mössorna i riksdag och råd (Hedenborg 2009:144).

Ideologiskt sätt anses upplysningen vara en bidragande orsak till nya tankemönster på 1700-talet där ett uppvärderande av naturvetenskaperna ägde rum, även om idéerna inte var lika framträdande och omdanande i Sverige som i ursprungslandet Frankrike (Hedenborg 2009:27). Ett uttryck för detta var – med bland annat Carl von Linné som initiativtagare – inrättandet av Vetenskapsakademien år 1739 med syftet att sprida nyttiga vetenskaper och uppmuntra deras existens (Frängsmyr 2010). Ett annat var uppmjukningen av den religiösa ortodoxin och framträdandet av ”den naturliga teologin” som karakteriserades av att den förnuftiga ordningen i naturen bevisade Guds existens, och inte som tidigare att naturen var kopplad till synd (Hedenborg 2009:33). En av Sveriges främsta talesmän för denna teologi var Linné, vars inflytelserikedom påverkade många läkare bland annat på grund av hans ställning vid Uppsala akademi (Hedenborg 2009:33–34).

Linnés inställning till naturen och dess gudomliga prakt resulterade senare i hans systematisering av växt- och djurriket där naturen sexualiserades massivt. Linné såg naturen ”som ett underbart vackert mönster av heterosexuella, könskomplementära kärleksrelationer” (Rydström & Tjeder 2009:37).

Allmogens leverne reflekteras i 1734 års lag. En man stadgades vara myndig vid 21 års ålder medan en kvinna endast kunde uppnå myndighet om hon var änka. Hon var då tvungen att ansöka om detta vid Kommerskollegium (Hedenborg 2009:37–38). För att ingå äktenskap skulle mannen vara myndig, det vill säga 21 år, medan kvinnan kunde vara så ung som 15 år (Hedenborg 2009:37). Ojämligheterna rörde också maktförhållanden inom familjen. Enligt de medeltida lagarna hade mannen laglig rätt att bestraffa hustru, barn och tjänstefolk kroppsligt, medan det i 1734 års lag reducerats till aga av barn och tjänstefolk även om hustruaga inte blev ett brott förrän 1864 (Hedenborg 2009:70–71).

Synen på sexualitet var även den reglerad av lagar. Fram till slutet av 1700-talet var det till exempel brottsligt att föda barn utom äktenskapet. Brottet kallades för lönskaläge eller lägersmål och enligt lagen var både kvinna och man skyldiga till förbrytelsen, men trots detta straffades kvinnor i högre utsträckning än män (Hedenborg 2009:74–75). Straffet var relativt mildt och bestod av böter, och fram till 1741 även av ett så kallat skamstraff som utdelades av kyrkan. Om en eller båda parter var gifta var brottet desto allvarligare, och de inblandade gjorde sig skyldiga till enkelt eller dubbelt hor. Beteckningen reflekteras i att

kvinnor som fått barn utom äktenskapet kallades för horor, vilket också innebar att de blev utstötta från den sociala gemenskapen; människor avskräcktes från att ha samröre med de sexuellt lastbara (Ekenstam 1993:196).

5 Textens idévärldar

Vid analys av texten har fem stycken idévärldar urskilts som dominanta, vilka nedan behandlas i var sitt avsnitt: föreställningen om könsorganen som agerande subjekt (avsnitt 5.1, Den resande gästen och dess gåva), uppfattningen om att fortplantningen är sanktionerad av Gud (avsnitt 5.2, Nyttan med den kristna fortplantningen), idéströmningar från antiken rörande bland annat kroppssyn (avsnitt 5.3, Det antika könet och dess motsatser), bilden av kvinnan (avsnitt 5.4, Kvinnan – från sexuell skönhet till oattraktiv käring) och bilden av mannen (avsnitt 5.5, Mannen – uniform driftighet och utgångspunkt).

5.1 Den resande gästen och dess gåva

Ett återkommande mönster i texten är att könslemmarna framställs som besjälade varelser och agerar i egenskap av självständiga subjekt med en egen tanke- och känslvärld. Mannens lem är i flera fall ute på en resa där målet är att finna vägen i kvinnans inre för att vid resans slut kunna avlämna den gåva som är själva resans syfte. Kvinnans könsorgan är inte ett lika aktivt subjekt som mannens då det inte utför några handlingar annat än att känna åtrå och längtan: vid havandeskap stannar mensblodet i kroppen och ”hitsar, upvärmar och äggar dess vullva, at den åter will wara rörd” (s. 22–23), och vid befruktningen får kvinnan semen⁶, eller säd, av mannen ”som dess lilla vullva så gjärna och högt efterlängtat” (s. 46). Här bestäms ordet ”vullva” med adjektivet ”lilla” vilket ger ett intryck av en barnslig iver i åtrån samtidigt som kvinnans könsorgan blir nätt och behändigt.

⁶ Semen betraktas i texten som en kroppsvätska utan könsbundenhet. Se avsnitt 5.1.4.

I kontrast är manslemmen aktiv i sitt handlande: ”då blifwer testiculus [d.v.s. penis]⁷ Rak och stel, och således kan finna vägen in til fru Venus genom förmaket vulva” (s. 33), och när ”det som förr war tort, blir nu wåtagtigt af en tilflytande wätska, hwarigenom gångarne til innandömet blifwer lättare, så at den tillkommande resande gästen desto begärligare kan fullborda sin resa” (s. 34). Testiculns färdväg förefaller vara bitvis svårforcerad då vulva framställs som en plats att förvilla sig på. Vägen måste hittas och det tycks finnas flera gånger till innandömet, men ”et allenast ställe på flickan kan wara et wetigt gjömrum för hans NB [nota bene, här i betydelsen *penis* enligt Isberg]” (s. 30) så det gäller att mannen listar ut ”hwad rum han skall taga i vulva” (s. 35) så att ”testiculu kommer til sin behöriga ort” (s. 37).

Detta skapar en mytisk bild om kvinnans inre som en labyrint där fru Venus – som även är kärleksgudinna i romersk mytologi – betraktas som färdens mål. Gudinnan Venus framställs i mytologin som symbol för kvinnlig skönhet och sammankopplas i viss mån även med växtlighet, en möjlig motivering till användandet av metaforen. Mytifierandet ter sig vara en produkt av att kvinnans anatomi ännu inte är helt känd, hennes inre blir då i stället en plats för fabulerande och den okändes mark att vandra på; detta till skillnad från mannens könsorgan då detta är för blotta ögat till stor del synligt i både funktion och utformning.

Ett uttryck för det okända kan vara att kvinnans äggstockar (eller möjligtvis ägg) har ärvt samma benämning som mannens testiklar: ”de, som hos fruntimer kallas testicular eller testes” (s. 39-40), ”hwilka kallas Qwinnfolkens testicular” (s. 25). (En annan möjlig förklaring till detta tas upp i avsnitt 5.3.)

När manslemmen funnit det rätta rummet återstår överlämnandet av sädesvätskan, ”den friska och dyra saften som han gifwer henne” (s. 37), och ”då hon undfått den gåfwan af mannens testicul [...] bör hon hålla sig stilla” (s. 46). När kvinnans ägg sedermera har blivit befruktat ”tillslutes lifwet på henne och således måste hon hela 9 à 10 månaders tid gå likasom utestängd ifrån mannens testicul” (s. 41) och färdvägen är därmed obrukbar.

⁷ *Testiculus* är det latinska ordet för penis. Böjs även i texten som ”testiculu” och ”testicul” men bör inte sammanblandas med ”testicular” som i texten syftar på testiklar.

5.2 Nyttan med den kristna fortplantningen

Mytifierandet av könslivet är en föreställning som kontrasterar mot den kristna idévärld som framkommer i texten där även nyttotänkandet figurerar. Det finns en motsättning i att dels besjåla könsorganen och göra dem till aktörer på jakt efter ”gjömrum”, och dels åberopa kroppens naturlighet med förkunnelse som betonar människans uniformitet.

Här på följer det swåraste, at kunna exprimera en sak som är så blygsam at omtala; Ja det är naturligt för hwar ock en at man känner hos sig liksom en försyn för at omtala våra födslolemmars beskaffenhet. Men det är underligt, hwarföre man skall vara så blygsam för somlige lemmar af vår kropp, då likwäl alla hörer til en och samma meniska och en hwar wet altför wäl hurudanne de äro emedan alla af et kön hafwa samma lemmar och samma bruk (s. 29–30).

Liknande resonemang återfinns i *Bibeln*: ”Och mannen och hans hustru voro båda nakna och blygdes icke för varandra” (Första Mosebok 2:25). De förnuftiga tankarna skymtar även när det improduktiva i att låtsas ovetande inför kvinnans och mannens kroppsliga betingelser belyses: ”ty hwad är det at fördölja med orden som man wet med tanckarne at speculera om” (s. 31). Det är således inte praktiskt att vara blygsam över de funktioner och delar som syftar till att frambringa barn, och fortsättningsvis avdramatiseras det hela med en raljerande ton, ”ja mån man ej wet, at de [kvinnorna] gärna åstunda och wille gifwa Guld för en qwicker gosses qwicka NB om de finge låna den på en stund” (s. 32).

Referenserna till *Bibeln* är flera, och den tydligaste hänvisningen sker i form av en citering från Första Mosebok: ”eljest skulle och en qwinna aldrig wara så rasande och gifta sig [...] om intet Skaparen hade till-lagt något hitsande eller retande dertill då han sade: *Wäxer til, föröker Eder, och uppfyller, Jordena* [min kursivering]” (s. 15).

Att kvinnan utstår det lidande som barnafödande och menstruation innebär motiveras med att hon också finner njutning i samlaget. Det mödosamma påpekas på ett flertal ställen, ”at emottaga det beswäret som derwid är, at med yttersta lifsfara och stor sweda framföda barn” (s. 15), ”Nu följer härpå et annat tillstånd för den lilla flickan, det är ej nog at en stund hafwa nöje och ro, utan hon måste stackars liten också pina hårt derföre” (s. 41). Resonemanget om faran är dock berättigad, på 1700-talet var det vanligt att kvinnan dog i barnsäng eller att komplikationer bidrog till en svår förlossning. I *Bibeln* är det Gud som straffar kvinnan för att hon trotsat herrens vilja och ätit av frukten i Eden: ” Jag skall låta dig utstå mycken vedermöda, när du bliver havande; med smärta skall du föda dina

barn. Men till din man skall din åtrå vara, och han skall råda över dig” (Första Mosebok 3:16).

Lockelsen som kvinnan kände till frukten jämförs med lockelsen till en vacker kvinna i en liknelse: ”Ja hon är då så lustig at se uppå, som Kundskapens träd för Eva” (s. 13–14). Bilden av kvinnan som fresterska, den som ledsagade mannen till att äta av frukten, uttrycks i texten som ung och vacker ”som wäl kunna låcka en lättrogen gånse at klifwa på sig” (s. 16). Det råder dock en tydlig skiljedragning mellan den oskyldigt vackra lockerskan och de kvinnor, och i vissa fall män, som brukar sex på en oacceptabel nivå. Hos ”Horor eller förkränckta” är exempelvis mensblodet ”af en blek, ful blyagtig färg som ser altför försmädelig ut, hwilken alt för lätt kan bortskrämma en karl” (s. 21), och vid önskade graviditeter framkallar de förkränkta missfall: ”elacka Konor och Horor när de märka at de äro hafwande söka starka rörelser” (s. 51).

Den kristna diskursen reflekteras i texten av det dikotomiska förhållandet mellan vad som betraktas vara ont och gott där det onda förkastas (jämför med bilden av den vackra, oskyldiga kvinnan; mer om detta i 5.4); tudelningen är skarp och de okyska drabbas av efterföljder till deras omoraliska leverne: ”de som warit okyske i ungdomen mista förståndet och hafwa ingen eftertanka” (s. 14), och de blir ”närsynte, klenögde och surögde, ja de blifwa på slutet aldeles blinde” (s. 15).

Uppfattningen om att syndfulla människor straffas kan härröras från *Bibeln* och de kristna värderingarna. De som bedriver otukt blir utestängda från Guds rike: ”Varken otuktiga människor eller avgudadyrkare eller äktenskapsbrytare [...] skola få Guds rike till arvedel (Första Korinthierbrevet 6:9–10), och ”otuktiga människor” straffas genom att ”få sin del i den sjö som brinner med eld och svavel” (Uppenbarelsboken 21:8).

Slutligen är det Gud som har gett människan känslor som lust och åtrå för att kunna reproducera den mänskliga rasen och försäkra dess fortlevnad, känslorna betraktas som naturliga därför att de bidrar till nyttan i att ha samlag och skapa nytt liv.

Man wet uti all djur, ibland hwilka menniskjan har det främsta rummet, har Skaparen ingifwit en naturlig lust och åtrå at bibehålla sig och sitt slägte, hwarföre hwart och ett slag det samma söker at fortplanta och dertil fordras man och qwinna som å hwar sin sida försedde med sitt tillbehör, som tjenar till deras lust nytta och nöje (s. 48).

5.3 Det antika könet och dess motsatser

Många av textens kroppsliga föreställningar härrör från läror med ursprung i antiken där bland annat Galenos, Aristoteles och de hippokratiska skrifterna utgör nyckelkomponenter, uppfattningar som vid textens uppkomst är cirka tvåtusen år gamla. Idéerna rör kroppsvätskornas balans, förhållandet mellan motsatser som exempelvis värme och kyla, semens betydelse och det hierarkiska förhållandet mellan man och kvinna.

Kvinnan ansågs vara en ofullkomlig man med utochinvända könsorgan, äggstockarna var testiklar och slidan var kvinnans utvecklade penis (Dirke 2006:23). Anledningen till ofullkomligheten var enligt Galenos kvinnans brist på vital hetta, eller fulländning, som orsakade att de inombordsliga strukturerna dröjde sig kvar inuti kvinnan medan mannens var fullständigt utvecklade och synliga utvändigt (Laqueur 1994:16). Laqueur kallar denna teori för enkönsmodellen och menar att uppfattningen om man och kvinna som bättre eller sämre variationer av varandra dröjde sig kvar till slutet av 1700-talet (1994:39). Språket i texten avspeglar denna syn på könen då kvinnans äggstockar benämns som testiklar: ”desse ägg äro de, som hos fruntimer kallas testicular eller testes” (s. 39–40), ”små runda knappar såsom ganska små Ägg, upfylte med en hwit wätska, hwilka kallas Qwinnfolkens testicular och ligger et wid hwar sida i lifwet på dem” (s. 25).

Referenser som påvisar en koppling till de antika lärorna finns även i texten. Den ena hänvisningen sker i samband med en anvisning från en tysk filosof, teolog och naturforskare vid namn Albertus Magnus som levde på 1200-talet: ”så råder Albertus Magnus at den lilla flickan må ligga stilla och ej röra sig” (s. 40). Albertus Magnus nyöversatte Aristoteles skrifter och anpassade filosofin till kyrkans läror. Han författade även boken *De secretis mulierum* (på svenska: *Om kvinnans hemligheter*) där teorier om mänsklig reproduktion avhandlas (Nationalencyklopedin 2010b).⁸

Den andra referensen är inte lika tydlig: ”De gamle hafwa hållit före at qwinnan skulle haft större nöje under coitus [lat. ’samlag’] än mannen” (s. 48). Enligt Skoglund syftar ”de gamle” troligtvis på de gamla grekerna (2006:66) vilket överensstämmer med de kroppsliga föreställningarna som framkommer i texten.

⁸ Detta faktum påtalas av Isberg i slutet av *Om sättet att tillhoppa gå* under rubriken ”Ordförklaringar” på sidan 54.

Förhållandet mellan kroppens olika vätskor ansågs vara en grund till människans hälso-tillstånd och vätskor kunde byta skepnad för att upprätthålla en inre balans. Uttömning av exempelvis blod och svett betraktades som kroppens sätt att återställa den rubbade balansen (Dirke 2006:26). Överflödigt mat förvandlades hos kvinnan till mensblod och under graviditeten omvandlades den avstannade menstruationen till bröstmjölk (Laqueur 1994:50–51). I texten uttrycks det på följande vis:

Menstruum är ej annat än öfwerflöd af föda och spis, som ej användes til kroppens näring eller blandar sig med blodet, utan skiljer sig derifrån såsom det ock är med semen hos manfolken, hwilken är det aldra finaste materia och spiritus som skiljer sig ifrån blodet (s. 19).

Menstrua som ej flyta på den tiden qwinnan är hafwande, förwandlas til mjölck och föda för barnet (s. 52).

Mensblodets och semens kvalitet avgörs av födointaget: ”Ju mer qwinfolken får äta delicat mat ju bättre menstrua hafwa de” (s. 20), ”om den samma [semen] är kommen af god mat och Spis så äger han desto finare och starkare kraft med sig” (s. 29). Mannens semen framstår som den främsta av kroppsvätskorna och omskrivs bland annat som ”den starka wätskan” (s. 37) och ”den friska och dyra saften” (s. 37).

Kvinnans kropp producerar också en typ av semen. Dock är uppfattningen om dess användningsområde delvis splittrad. På ett ställe antyds att både manligt och kvinnligt semen bör utsläppas vid samlag: ”de som gå tilhopa må utsläppa semen på en gång” (s. 45), och på ett annat fastslås att kvinnans bidrag till befruktningen är mensblodet: ”Hwar ock en menniskja födes naturligen hit til werlden så wäl af fadrens semen som modrens menstrua” (s. 47).

I de hippokratiska skrifterna jämfördes den kvinnliga säden med mannens, medan Aristoteles menade att menstruationsblod var kvinnans motsvarighet till manligt semen (Dirke 2006:23). Galenos såg det naturliga i den kvinnliga sädens existens genom att referera till hennes testiklar, dock var kvinnans säd mindre kraftfull på grund av kvinnans kallare natur, och det var också kyligheten som förklarade kvinnans naturliga underlägsenhet (Laqueur 1994:55–56).

Betydelsen av motsatser som exempelvis värme och kyla återfinns i humoralpatologin som har sitt ursprung i de hippokratiska skrifterna där förekomsten av de fyra vätskorna blod, slem, gul galla och svart galla kan härledas till de fyra egenskaperna, varmt, kallt, vått och torrt (Dirke 2006:25). De latinska eller grekiska orden för de fyra vätskorna be-

tecknar de fyra temperamenten: det sangviniska, det flegmatiska, det koleriska och det melankoliska (Nationalencyklopedin 2010c). Två av de fyra vätskorna och ett av temperamenten omnämns i texten: ”Ty många brukar coitum och befordrar det för hälsans skull den tiden; det gagnar alt för mycket blodfulle, men skadar slemagtige och melancholiske” (s. 28). Vikten av värme och kyla och kvinnans naturliga kylaktighet berörs också:

Coitus är Qwinnokjönets ganska nyttigt och gagneligt, ty derigenom warder den öfwerflödiga wätskan samt myckna kylan utsläpt, och i stället bekommes värma af mannens semen som tempererar deras kylactighet och ger kroppen sin värma [...] (s. 21).

En diskrepans från de antika uppfattningarna sker då kvinnans utseende kopplas samman med värme och kyla, en attraktiv kvinna betraktas vara av het natur och frivol medan en som är oattraktiv är kall och tillsluten (mer om detta i avsnitt 5.4).

Vid somliga tillfällen har kylan inverkan på fortplantningen: ”Om mannens semen ej är nog warmt, så blir ingen aflelse af” (s. 47), detta beror på att mannen har samlag för ofta ”ty de som sällan hafwa coitus, afla snart emedan semen har längre qwarhållits. ock är altså kraftigare och starkare till operation” (s. 47–48). Kvinnan bör vid graviditet ”akta sig för kjöld och sådan mat som är kylande, ty då kan coitus ej hafwa sin effect” (s. 45).

Dikotomierna värme/kyla projicerades på mannen och kvinnan under antiken där mannen betraktades vara den varma, men han stod också för form och struktur medan kvinnan var formlöshet, fuktighet och icke-struktur (Hirdman 2001:29). De dikotomiska förhållandena rörde också höger och vänster (Laqueur 1994:79) där höger ansågs manligt och vänster kvinnligt.⁹ Om kvinnan var större på vänster sida under graviditeten bar hon på en flicka samtidigt som flickfoster ansågs vara svagare och mindre aktiva (Hirdman 2001:28; Dirke 2006:14). Relationen mellan höger och vänster och barnets förmodade kön avhandlas i texten då ”Man kan ock observera at det är Piltebarn då hon är tjockare åt höger, men flickebarn åt wänster” (s. 44). Lust är också sammankopplat med motsatsparet: ”Sällan händer det at af bägge testiclarna utgå semen på en gång, så hos Qwinnor som Mankjön och af den högra sidan har man altid större lust än af den wänstra” (s. 26), det är alltså den högra sidan – eller den manliga – som är mest lustfylld och bidrar till reproduktionen.

⁹ Förhållandet mellan höger/vänster avspeglas i flera språk då ordet för höger har flera betydelser. Jämför exempelvis med det engelska ordet för höger, ”right”, som även kan betyda ”rätt” eller ”riktig”; ergo det rätta eller riktiga könet. Det franska ordet för höger, ”droit”, betecknar även rätt, rättighet eller lag.

5.4 Kvinnan – från sexuell skönhet till oattraktiv käring

En god majoritet av textutrymmet avhandlar kvinnan, och då inte bara kvinnlig anatomi och fysiologi utan även estetiskt utseende och egenskaper. Fram växer en kategorisering där sexuell lust tillskrivs de kvinnor som är attraktiva och sexuellt tillgängliga. Kvinnor som faller utanför denna ram tillhör antingen fel åldersgrupp eller beskrivs som:

[...] en som har stora slanka pattar, som tillika äro hängande som på käringar, har ej nog hår på sina wissa ställen, är intet fri och djerf utaf sig, tror alt hwad hon hörer samt är misskundsam öfwer andra, har mjukt och blött kjøtt, är swag i talet och i alla lemmar klen; har mycket af menstrua, i ansiktet blek, och utan liflig färg, blir snart hafwande och efter födslen har mycken mjölk, samt mer benägen till fetma än magerhet (s. 18).

Igenkänningstecken anspelar på ålder, asexualitet, kroppsliga defekter och oangenäma egenskaper, en sexuellt ointresserad kvinna är helt enkelt belastad med en rad oönskade attribut. Skoglund menar att en rimlig förklaring till detta är den lutheranska tidsandan med dess bidragande övertygelse om människans uppgift som barnalstrare (2006:67). Men den oattraktiva kvinnan är också en sådan som är sexuellt otillgänglig på grund av menstruation eller graviditet; hon har rikliga och täta blödningar, blir snabbt havande och har mycket mjölk vilket innebär att tillgången till hennes kropp begränsas. I texten förvandlas den ”lilla flickan” till något annat vid befruktning, hon ”blir ombytt til tal, röst och hälsa; korteligen hon blir sig på alla sätt nu intet mera lik” (s. 41–42). Den söta, fria och sjungande flickan skiftar personlighet och blir i stället trumpen, tillsluten och tigande.

Semen är källan till kvinnans fägring, ”Den skönheten Fruentimer hafwa, den hafwa de at tacka den ädla wätskan före” (s. 13), och kroppsvätskornas bestånd kopplas till den sexuella lusten. När det finns ”mycket af menstruum och litet af semen, då är hon af kall natur och contrairt” (s. 16), men en kvinna som tycker om sex har sparsam menstruation med blödningar som sker mer sällan än månadsvis. Hon är på alla sätt motsatsen till den sexuellt ointresserade kvinnan.

Att en qwinna af het natur, och som gjärna låter klifwa på sig är at hon är ung nemlⁿ fylt 14 År och at hon har små pattar, som likwäl äro tilböriligen stora, tämmeligen hårda och trinda, som et par pärleklot så tilliknandes, samt at hon har nog hår på de wanlige ställen, och at de äro skarpa och knorrliga, såsom ock at hon är fri i talet, djerf samt dess röst fin och stark (s. 16).

Med utgångspunkt i det som anses tilldragande, sensuellt och eftertraktansvärt så ingjuts en oavlåtlig lust i de kvinnor som stämmer överens med den stereotypa bilden av en attraktiv

kvinnan; hon ”åstundar, och är alltid benägen till coitum” (s. 16). Skönheten är dock övergående: en vacker kvinna ”kan wäl så wara till 20 och 30 år, men sedan aftager dess fågring ju längre ju mer” (s. 10–11), och när kvinnan når en ålder av 40 år förlorar hon den ljuvlighet som semen orsakar. Åldern är således en avgörande faktor för en kvinnas utseende. Vid benämning samt omtal av de olika grupperingarna framkommer attityden till respektive kategori: de oattraktiva eller ålderstigna kallas för käringar, unga och åtråvärda betecknas som flickor medan de mer neutrala och allmänna benämningarna är fruntimmer, kvinnfolk och kvinna.

Flickan framställs som jungfruligt naiv och erhåller ett medlidande i texten samtidigt som hon i sexualakten är kroppsligt passiv. Jaget som framträder vid något tillfälle i texten ”will klifwa på dem [de vackra flickorna]” och flickorna skulle ”wara nögde at krypa under om det ej wore at befara någon farlig wärkan deraf” (s. 32). När mannens penis är erigerad ”så hjälper hon på sin sida mycket dertil, om hon *owetandes* skulle *misstaga* sig och leka med honom [min kursivering]” (s. 35), och ”Hon stackare lägger sig som ett godt barn under” (s. 36) vid tid för penetration. Ett aktivt handlande sker dock därefter då hon ”söker sin älskares skönheter och upmuntrar honom til tapperhet uti förewarande bataille” (s. 36). Kvinnans roll vid samlag förefaller vara att sporra mannen och ingjuta djärvhet så att han kan fullgöra det värv som har ålagts honom. När resan är fullbordad förordas att ”den lilla flickan må ligga stilla och ej röra sig” (s. 40) för att bli havande, och sedermera måste ”stackars liten också pina hårt” (s. 41) då hon transformeras till kropp och sinne.

5.5 Mannen – uniform driftighet och utgångspunkt

Den manliga diskursen – det faktum att texten skapats i en homogent manlig miljö – är implicit uttryckt då fokus främst är orienterat kring kvinnan och hennes beskaffenhet, det vill säga det som förmodas vara okänt. Diskursen kan även urskiljas explicit: ”Manfolcken hafwa som *altför bekant är*, en testiculus som naturligen är slak [min kursivering]” (s. 23). Mannen erhåller inte någon bedömning utifrån utseende eller egenskaper som kvinnan gör, utan framställs sakligt som enhetlig och likriktad.

Puberteten utgör en skiljelinje för könen, och intressant att notera är att det är vid denna tidpunkt de sociala könen uppstår i texten, innan dess ”kunna wi knapt skilja dem åt, men

då de kommit härtill, så blir en ganska synbar skillnad” (s. 12). Pojkarna likställs dessförinnan med flickorna:

En yngling förr än han blir manvuxen är han som en flicka finhudad och gränljudad, men wid manliga åren blir han helt annorlunda i humeur och wäsende han blir alfvarsammare, grofhyad och grofljudad, med ett ord sig sjelf ej lik (s. 13).

Transformationen från pojke till vuxen uttrycks som en helomvändning på samma sätt som den gravida kvinnan blir helt förändrad efter befruktning, det omvälvande framställs i att självet inte längre är likt det som fanns innan den kroppsliga utvecklingen. Det nya självet betecknas som grovt och allvarsamt, på betydligt avstånd från barnets lättsamma tillvaro och den kategorisering efter sexuell lust som kvinnan förvärvar; den manliga lusten betraktas följaktligen som en självklarhet.

När könshåret börjar växa vet han ”rätt wäl huru en flicka är skapad från topp til tå, samt hwad den och den lemman tjenar til, huru det ock det kan falla hans händer til rolighet” (s. 30). Den begynnande mannen beskrivs som handlingsinriktad och den som är aktiv. Detta återspeglas även vid samlaget där ”ingen flit å hans sida sparas [...] hans knif skjär wackert up hennes stek, han borrar med stadiga nafware up hålet, och emedan det ej skjer utan stort arbete, får han många gånger skaka rumpan innan det går igenom” (s. 36). Förutom påpekandet att insatsen är ett ”stort arbete” så används de aktiva verben ”skär”, ”borrar” och ”skaka” som framkallar en bild av något ansträngande eller nästintill våldsamt, en ”batalj” som kräver styrka och uthållighet för ett lyckat utfall.

Ett karakteristikum är att den fysiska åtrån och lustan primärt utgår från mannen och tillhör kvinnan sekundärt: ”Mannen blir uphitsad och rörd af stark begärelse och åtrå efter coitus; ty han brinner af längtan efter qwinnans omfamnande” medan ”Qwinfolkens tillstånd swarar ock emot manfolkens” (s. 33). När kvinnan blir våt liknas en gravid kvinnas aptit med mannens begär:

Utaf denne tillflytande wätska blifwer de manwuxne kåtagtigare och uphitsas til okyska tankar nästan på samma sätt som en hafwande qwinna at när maten kommer på bordet upwäckes dess appetit ännu starkare och samma appetit kunna våra Fruntimer understundom känna, när de något kärligare samtala med sine älskare. (s. 34)

Uppfattningen om mannens könsdrift som mer kraftfull uttrycks genom att ”begärelsen gemenligen wara starkare hos Man- än Qwinnokjönet” (s. 13). Den manliga diskursen antar det manliga perspektivet som en förutsättning och med detta avspeglas den antika hierarkiska ordningen där mannen agerar kvinnans ouppnåeliga utgångspunkt. Efter sam-

laget ”känna mannfolken olust och ombytelse i kroppen samt matt- och trötthet, at så glad han war för coitus, så glad är han nu at han slipper” (s. 37–38), en känsla även kvinnan kan förnimma: ”det är wist at Qwinnan så wäl som mannen blir förswagad och matt efter coitus” (s. 38).

6 Diskussion

Om sättet att tillhoppa gå uppstod i en skarv mellan det gamla och det nya, i en tid då ideologiska strömmar sköljde över Sverige och proklamerade vetenskapens nytta och tron på förnuftet. På ytan reflekteras bilden av de nya tankarna, en reflektion som vid ytspänningens upphävande präglas av idéströmningar som existerat i tusentals år. Idéer som alltjämt kan identifieras i det samhälle jag lever och verkar i drygt 250 år efter textens uppkomst.

Föreställningarna om människokroppen, sexualitet och kön uppvisar gemensamma drag på vissa punkter. Gemensamt är dels att tankarna kan härledas långt tillbaka i tiden, till romersk mytologi, antika läror, kristna skrifter, och dels att tankarna ursprungligen stipulerats av män i ett samhälle där det råder en strikt patriarkalisk ordning. Den antika synen på kropp och sexualitet är en konstruktion som inte är baserad på faktiska iakttagelser, till exempel anatomiska planläggningar av människokroppen vid obduktioner, utan ett uttryck för den antika hierarkin där kvinnor, barn och slavar levde i enlighet med välviljan hos husets herre. Ett samhälle där kvinnan *var* sämre än mannen. Det samma gäller kristendomens och den romerska mytologins ursprung. Likväl tillhör dessa antaganden en vetenskaplig diskurs tvåusen år senare där de framläggs som ett medicinskt faktum.

Genomgången av de fem idévärldarna i föregående kapitel pekar samfällt mot budskapet att mannen är berättelsens utgångspunkt. Det reflekteras i namngivandet av kvinnans äggstockar, skymtar när den fysiska åtrån primärt framställs som en manlig tillhörighet, anas när kvinnan betraktas som synderska, lockerska och käring medan mannen allenast är man, och inte minst framträder det då mannen är den sexuellt aktiva medan kvinnan passivt tilldelas en dyrbar gåva.

Konsekvenserna av tankarnas reproduktivitet återfinns i samhällets normer och värderingar i dag; de sammanfaller i sociala strukturer där en antediluviansk bild av kvinnan och mannen krockar med uppfattningen om alla människors lika värde. Textens föreställningar bidrar till att vidmakthålla hierarkiska mönster, och till sin hjälp har den en maktposition: i egenskap av det vetenskapliga sammanhanget, i egenskap av den didaktiska kontexten, och i egenskap av att den uppstod i en manlig diskurs. Förutsättningarna och maktpositionen bidrar till att texten emottas som trovärdig och sann, med hjälp av språket har en överenskommen verklighet skapats som vidarebefordrats till eftervärlden.

6.1 Textens idévärldar och dess konsekvenser

Men hur har texten mer specifikt påverkat hur människan ser på kropp, kön och sexualitet i dag och hur uttrycker sig detta? Även om de olika föreställningarna tidvis sammanfaller kan de samtidigt få skiftande följder. Idéerna om könsorganen som agerande subjekt där penis är på en resa i kvinnans inre tolkar jag som att mannens könsorgan är separerad från kroppen och därför fri dels från rationellt tänkande och dels från moraliska åthutningar som eventuella gränsöverskridanden kan generera. Bilden av mannen är enkelriktad; han *har* lust, den fysiska åtrån utgår ifrån honom och han är aktiv. Denna syn på manlighet och sexualitet går att finna i varierande texter i dag, i allt från livsstilsmagasin till filmer och sexualrådgivningsspalter i tidningar. Konsekvensen blir att en missvisande norm främjas som dels agerar uteslutande – de individer som inte känner igen sig i normen upplever ett utanförskap, och dels bidrar till att missinformera – mannen är inte alltid fylld av åtrå och den som är eller ska vara aktiv.

Textens sexuella norm är ett heterosexuellt förhållande där sex brukas på en nivå som anses skälig i fortplantningssyfte. Sex framställs som ett medel där avkomman är målet och övriga praktiker är otänkbara. Längre var denna norm också den allmänt rådande samhälls-
liga mallen, men har de senaste decennierna börjat luckras upp till förmån för en vidare syn på sexualitet och vad som anses vara normalt.

Att träda utanför normernas gränser är ofta fyllt med skam och belagt med skuld eller straff, i texten uttryckt som att exempelvis mensblod eller synen påverkas i misshaglig riktning. Dessa tankar återfinns också i den kristna diskursen där ”sexuellt lastbara”

straffas. I *Bibeln* straffar Gud kvinnan genom att ålägga henne födslovåndor för hennes olydnad, ett sexuellt färgat och känsloläsligt straff, medan mannens straff är handlingsinriktat: ”marken [vare] förbannad för din skull. Med vedermöda skall du nära dig av den i alla dina livsdagar” (Första Mosebok 3:17). Redan här uppstår en diskrepans där kvinnan pådyvlas en ansvarsbörda av sexuell art; det är hon som är ytterst ansvarig när två parter gemensamt beslutar att ha sex med varandra. Detta reflekteras i det faktum att kvinnor straffades i större utsträckning än män på 1700-talet, och det är även synligt i dagens samhälle. En sexuellt aktiv kvinna blir sexuellt lastbar på ett annat sätt än en man då hon har sex med flera partners. Mannens oavlåtliga lust och aktiva position berättigar honom ett sexliv utan skam, medan bilden av kvinnan pendlar mellan ”horan” och ”madonnan”, sexuellt passiv eller sexuellt aktiv.

Att sex är till för fortplantning är märkbart inom katolska kyrkan i dag där preventivmedel inte är tillåtet. Ett maktförhållande där kyrkan reglerar de troendes sexliv enligt en samhällsordning som var gällande för tvåtusen år sedan. Följden blir en obalans, samtidigt som delar av världen utvecklas i riktning till att vara mer öppet och sexuellt vidsynt så stampar den katolska kyrkan fortfarande på samma plätt, en sammanstötning av kulturer som drabbar de religiösa utövarna. Att växa upp i ett sexuellt vidsynt samhälle och samtidigt regleras till att känna skam för en nyfikenhet att utforska sin egen sexualitet, en förmodad rättighet för alla människor.

Textens bild av kvinnan är särskiljande. Den sexuella lusten tillhör de unga och attraktiva medan de som anses oattraktiva attribueras ovälkomna egenskaper eller karaktistikum. Den tilldragande kvinnans uppgift vid samlag är att hjälpa mannen, att stötta honom i ”förewarande bataille” så att han kan triumfera vid drabbningen. Hennes lust utgår från mannen och således är hon ”altid benägen till coitum”. Utöver detta är kvinnan känslostyrd, till och med hennes vulva åtrår och trånar i stället för att agera. Denna konstruerade kvinnobild går även att finna i dag och kan beskådas i sin mest stereotypiska form i bland annat reklamens sfär där skönhet och perfektion inbjuder till konsumtion för att uppnå en liknande skönhet och perfektion, eller i pornografiska sammanhang där bilden av en passiv och tilldragande ung kvinna står modell för det kvinnliga idealet – kanske en första kontakt med sex för många unga människor.

Om sättet att tillhoppa gå är självfallet inte ett unikum och ensamt ansvarig för hur de sociala konstruktionerna eller maktförhållanden ter sig i dag, men likväl har texten och

dess språk vidarebefordrat och bidragit till könshierarkin, bilden av kvinnan som känslostyrd och passiv, och bilden av mannen som handlingsinriktad och aktiv. Språkbruket är en handling som bidrar till en verklighet.

6.2 Resultat, reliabilitet och vidareutveckling

Mitt resultat är en produkt av dels min förförståelsehorisont, och dels textens förförståelsehorisont. Jag undvek tidigt att binda mig till en mer specifik metod eller förutbestämda frågeställningar för att materialet också skulle få plats att göra sin röst hörd. Trots detta är resultatet inte en objektiv analysprodukt, utan en reflektion av min förförståelse i kombination med textens bidragande till nya kunskaper. Skoglunds divergerande resultat är en indikation på att förförståelsen spelar en viktig roll, olika horisonter genererar olika resultat. Det är inte en fråga om vad som är rätt eller vad som är fel, utan hur vi med de medel som står oss till buds tolkar texten.

De skiftande resultat som uppstår kan dock vara av prekär art i ett vetenskapligt sammanhang där exakthet och repeterbarhet efterfrågas. I mitt fall är tillvägagångssättet en del av problematiken. Metodiken är löst strukturerad med ett stort utrymme att irra omkring på vilket kan resultera i ett spektrum av nyanser snarare än en exakt färgton. Jag tror således att en väl utarbetad metod eller analysmodell kan stävja en del av de skiftningar som uppstår vid analys eller tolkning av en text. Men även att det krävs kunskap som kan anskaffas tvärvetenskapligt. *Om sättet att tillhoppa gå* är en intressant text ur ett flertal perspektiv och den kan studeras med bland annat ett idéhistoriskt, sociologiskt eller medicinhistoriskt intresse. Samtidigt är texten ett konglomerat av alla dessa områden och därför är det viktigt att anamma kunskap utanför den egna vetenskapliga sfären för att nå fram till en överensstämmande tolkning.

Här kan också nämnas hur den kritiska diskursanalysen ställer sig i förhållande till begreppet kunskap, att de skilda resultaten kan indikera att objektivt vetenskapliga sanningar är svåra att nå; i alla fall inom hermeneutiken där subjektivitet spelar en viktig roll.

De dominerande idéströmningar och föreställningar jag funnit i *Om sättet att tillhoppa gå* är bevisligen inte samma som alla textanalytiker skulle komma fram till, och således påverkas reliabiliteten i negativ riktning. Men skillnaderna kan också vara ett uttryck för

hur verkligheten reproduceras genom språket, att olika verkligheter uppstår i olika sfärer. Här kan verklighet på ett modifierat sätt likställas med förförståelse, en samling av den värld en människa samlat på sig under en livstid.

Sex är ett fältslag. Den inledande meningen i denna uppsats som metaforiskt lyfter en viktig punkt i sammanhanget, om än i en något dramatisk och förklädd varietet, att språk om sex är laddat och en källa till det fältslag som råder i verkligheten där konstruktioner vidmakthålls och traderas. Det enda könet har med tiden utvecklats till två – en han och en hon. I framtiden är kanske verkligheten en annan, en där kön spelar mindre roll än i dag. En verklighet som vi människor skapar tillsammans genom språket; ett fältslag.

Litteratur

- Bibeln* (www). 1917 års översättning. Hämtad från Projekt Runeberg, <<http://runeberg.org/bibeln/>>, 2010-11-15.
- Broberg, Gunnar, 1990-91: Fruntimmersbotaniken. Notiser om kvinnor och växtkunskap. I: *Svenska Linnésällskapets årsskrift*, årgång 1990-1991. Uppsala, Svenska Linnésällskapet.
- Cromdal, Jakob; Sparrman, Anna; Evaldsson, Ann-Carita & Adelswärd, Viveka, 2009: Introduktion II. I: Jakob Cromdal, Anna Sparrman, Ann-Carita Evaldsson & Viveka Adelswärd (red.), *Den väsentliga vardagen. Några diskursanalytiska perspektiv på tal, text och bild*, 2009. Stockholm, Carlsson bokförlag.
- Dirke, Karin, 2006: Kön och känslor: antika idéer om kvinnor och män. I: Lena Lennerhed (red.), *Från Sapfo till cyborg. Idéer om kön och sexualitet i historien*, 2006. Gidlunds förlag.
- Ekenstam, Claes, 1993: *Kroppens idéhistoria. Disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700-1950*. Gidlunds förlag.
- Frängsmyr, Tore, 2010: *Vetenskapsakademien* (www). Hämtad från Nationalencyklopedin, <<http://www.ne.se/lang/vetenskapsakademien>>, 2010-12-15.
- Hedenborg, Susanna, 2009: Böndernas tid 1720-1866. I: Susanna Hedenborg & Lars Kvarnström (red.), *Det svenska samhället 1720-2006. Böndernas och arbetarnas tid*, 2009. Lund, Studentlitteratur.
- Hellspång, Lennart, 2001: *Metoder för brukstextanalys*. Lund, Studentlitteratur.
- Hellspång, Lennart & Ledin, Per, 1997: *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund, Studentlitteratur.
- Hirdman, Yvonne, 2001: *Genus – om det stabila föränderliga former*. Liber AB.
- Kieffer, René, 2010: *hermeneutik* (www). Hämtad från Nationalencyklopedin, <<http://www.ne.se/lang/hermeneutik>>, 2010-11-26.
- Kristensson Ugglå, Bengt, 2010: *Paul Ricœur* (www). Hämtad från Nationalencyklopedin, <<http://www.ne.se/lang/paul-ricoeur>>, 2010-12-21.
- Laqueur, Thomas, 2004: *Om könsens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*. Brutus Östlings bokförlag Symposium. Översatt av Öjevind Lång och Lars Eberhard

- Nyman efter sjätte upplagan. Originaltitel: Making sex. Body and gender from the Greeks to Freud, 2004.
- Nationalencyklopedin, 2010a: *Collegium medicum* (www). Hämtad från <<http://www.ne.se/collegium-medicum>>, 2010-11-23.
- Nationalencyklopedin 2010b: *Albertus Magnus* (www). Hämtad från <<http://www.ne.se/lang/albertus-magnus>>, 2010-11-18.
- Nationalencyklopedin 2010c: *humoralpatologi* (www). Hämtad från <<http://www.ne.se/lang/humoralpatologi>>, 2010-11-18.
- Nordin, Svante, 2010: *Hans-Georg Gadamer* (www). Hämtad från Nationalencyklopedin, <<http://www.ne.se/lang/hans-georg-gadamer>>, 2010-12-21.
- Om sättet att tillhopa gå. Sexualföreläsningar av Carl von Linné*, 1979. Fjärde upplagan. Zindermans.
- Rydström, Jens & Tjeder, David, 2009: *Kvinnor, män och alla andra. En svensk genushistoria*. Lund, Studentlitteratur.
- Skoglund, Astrid, 2006: ”Om sättet att tillhopa gå”. Jämförelse mellan två sexualvetenskapliga texter från två skilda sekler. I: Gunilla Byrman & Jan Einarsson (red.), *Två uppsatser i nordiska språk*, Scripta minora nr. 49, 2006. Växjö universitet, institutionen för humaniora.